

Докторска програма „Музика“

Светлина Илиева Терзиева-Ангелова

**МЛАДЕЖКИТЕ СИМФОНИЧНИ ОРКЕСТРИ –
СВЕТОВНИ И НАЦИОНАЛНИ ПРАКТИКИ И
МОДЕЛИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор”,
8.3. „Музикално и танцово изкуство”

Научен ръководител: проф. Е. Вълчинова-Чендова, д.н.

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на 24.06.2019 г. на заседание на Съвета на Департамент „Музика“ на НБУ.

Текстът се състои от увод, пет глави, заключение и цитирана литература, общо 424 с. Цитираната литература включва 308 заглавия, от които 34 на кирилица и 274 на латиница.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на 22.11.2019 г. от 15.00 часа в НБУ, корпус 1, зала 501 „Р. Михайлова“, на открито заседание на научно жури в състав: проф. Явор Конов, д.н. и проф. д-р Милена Шушулова-Павлова (НБУ), проф. Иван Кабаков, д.н. (СУ „Св. К. Охридски“), проф. д-р Иванка Влаева-Стойнова (ЮЗУ „Н. Рилски“) и доц. д-р Росица Драганова (ИИИЗк – БАН).

Рецензенти: проф. Явор Конов, д.н. и проф. д-р Иванка Влаева.

Председател на НЖ: проф. д-р Милена Шушулова-Павлова.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД	8
ГЛАВА ПЪРВА: ДЕЦАТА И МУЗИКАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ – ФИЗИОЛОГИЧНИ, КОГНИТИВНИ И СОЦИАЛНИ АСПЕКТИ	13
<i>I. Влияние на музикалните занимания върху когнитивното развитие и академичното представяне на децата и младежите</i>	13
1. Влияние на музикалните занимания върху мозъчните функции и когнитивните умения	13
1.1. Влияние на музикалните занимания върху мозъчните функции	14
1.2. Влияние на музикалните занимания върху езиковите, математическите способности и пространствено-времето мислене	16
1.3. Влияние на музикалните занимания върху резултатите от изпити и тестове	20
2. Влияние на музикалните занимания върху формирането на качества и умения, необходими за успешна реализация през 21. век	24
2.1. Теории за качествата и уменията, които трябва да формира образованието през 21. век	24
2.2. Влияние на музикалните занимания върху различните видове мислене	27
2.3. Влияние на музикалните занимания върху развитието на креативността	28
2.4. Влияние на музикалните занимания върху способностите за съсредоточаване, самоконтрол, упоритост и постоянство	29
<i>II. Психологически, социални и емоционални ефекти от заниманията в младежки музикални състави</i>	32
1. Влиянието на музикалните занимания върху самоувереността и чувството за самоуважение	32
2. Влияние на музикалните занимания върху лидерските умения и способността за сътрудничество	36
3. Влияние на музикалните занимания върху децата в непривилегирвани общности и децата в риск	40
4. Влияние на участието в музикални училищни състави върху намаляването на броя ученици, напуснали училището	42
ГЛАВА ВТОРА: МЛАДЕЖКИТЕ ОРКЕСТРИ В АНГЛИЯ И САЩ – ПОЛИТИКИ, ПРАКТИКИ И МОДЕЛИ	45
<i>I. Политики за музикално образование и практики на младежките оркестри в Англия</i>	45
1. Политики в сферата на музикалното образование	45

1.1. Музикалното образование в Англия до 1988 г.	45
1.2. Музикалното образование в Англия в периода 1988-2001 г.	46
1.3. Музикалното образование в Англия в периода 2001-2005 г.	48
1.3.1. Пилотни проекти на <i>Wider Opprtunities</i>	49
1.4. Музикалното образование в Англия в периода 2005-2012 г.	60
1.4.1. <i>Music Manifesto</i>	61
1.4.2. <i>Sing Up</i>	68
1.4.3. Стартиране на <i>Wider Opportunities</i> в цялата страна	72
2. Национален план за музикално образование	86
2.1. Рамка на Националния план за музикално образование	88
2.2. <i>Music Education Hubs</i> (Музикално-образователни центрове)	91
2.3. Национална учебна програма по музика	94
3. Структури и организации в областта на музикалното образование	98
3.1. <i>Arts Council England</i>	98
3.2. <i>Youth Music</i>	100
3.3. <i>Music Mark</i>	103
3.4. Национални младежки музикални организации	104
3.5. <i>Orchestras Live</i>	105
4. Музиката в училищата	106
5. Практики и модели на младежките оркестри в Англия	107
5.1. <i>Leicestershire Schools Symphony Orchestra (LSSO)</i>	107
5.2. <i>Hampshire County Youth Orchestra (HCYO)</i>	116
5.3. <i>Dorset Youth Symphony Orchestra (DYSO)</i>	125
5.4. <i>CBSO Youth Orchestra</i>	132
5.5. <i>Liverpool Philharmonic Youth Orchestra (LPYO)</i>	136
5.6. <i>Wessex Youth Orchestra</i>	140
II. Политики за музикално образование и практики на младежките оркестри в САЩ	145
1. Политики и организации в подкрепа на музикалното образование и младежките оркестри в САЩ	145
1.1. Белият дом (The White House)	145
1.2. Конгрес на САЩ	146
1.3. National Endowment for the Arts	148
1.4. Министерство на образованието на САЩ	150
1.5. Щатски органи, ангажирани с музикалното образование	152
1.6. Местни органи и организации, ангажирани с музикалното образование	156
1.7. Музиката в училищата	158
1.7.1. <i>Every Student Succeeds Act (ESSA)</i>	158
1.7.2. Програмите по музика в училищата	160
1.7.3. Учители по музика и преподаващи артисти	164

1.8. Колежи, университети и местни организации, ангажирани с музикалното образование	168
1.9. Национална асоциация за музикално образование	175
1.10. Лига на Американските оркестри (LAO)	176
2. Практики на младежките симфонични оркестри в САЩ	176
2.1. Общ преглед	176
2.2. Практики и модели на младежките оркестри в САЩ	178
2.2.1. <i>Colburn</i>	178
2.2.2. <i>Pacific Symphony Youth Orchestra – PSYO</i>	185

ГЛАВА ТРЕТА: ВЕНЕЦУЕЛСКАТА EL SISTEMA – ПРАКТИКИ И МОДЕЛИ

I. <i>El Sistema</i>	189
1. Финансиране	190
2. Елементи на <i>El Sistema</i>	193
3. Методика на обучението	196
4. Влияние на програмата върху академичните постижения на участниците	200
5. Социалната роля на <i>El Sistema</i>	200
6. Основни ценности на <i>El Sistema</i>	204
7. Фактори за успеха на <i>El Sistema</i>	205
II. <i>El Sistema</i> отвъд националните граници	209
1. <i>El Sistema</i> в Англия	211
2. Практики на младежките симфонични оркестри на <i>El Sistema</i> в Англия	225
2.1. <i>In Harmony – Liverpool</i>	225
2.2. <i>In Harmony Lambeth</i>	231
2.3. <i>In Harmony Newcastle Gateshead</i>	235
2.4. <i>Sistema in Norwich</i>	239
2.5. <i>In Harmony – Telford & Stoke</i>	247
2.6. <i>In Harmony Nottingham</i>	250
2.7. Оценка на ползите от <i>In Harmony Sistema England (IHSE)</i>	252
3. <i>El Sistema</i> – разпространение в САЩ	253
4. Практики на младежките симфонични оркестри на <i>El Sistema</i> в САЩ	254
4.1. <i>YOSA</i> – Младежки оркестри на Сан Антонио	254
4.2. <i>Youth Orchestra LA</i>	261
4.3. <i>El Sistema</i> в Балтимор – <i>OrchKids</i>	271
4.4. <i>Harmony Project</i>	271
4.5. <i>El Sistema</i> в Бруклин – <i>Harmony Program</i>	282
4.6. Други програми	287
4.7. <i>Sistema Fellows Program</i> – Програма за Стипендии на <i>New England Conservatory</i>	288

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: БЪЛГАРИЯ	290
<i>I. Музиката в системата на училищното образование</i>	291
1. Образованието по музика в българското общообразователно училище	293
1.1. Образование по музика в часовете за общообразователна подготовка	298
1.2. Образование по музика в часовете за разширена подготовка	300
1.3. Образование по музика в рамките на профилираната подготовка	300
2. Специализирано и професионално музикално образование	304
3. Целодневна организация на учебния ден	306
4. Гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование	309
5. Проект „Подкрепа за успех“	311
6. Средищни и защитени училища	312
<i>II. Възможности за занимания по музика в рамките на държавно финансирани програми и институции</i>	313
1. Подкрепа за личностно развитие на децата и учениците	313
2. Образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства	316
3. Младежки информационно-консултантски центрове	319
4. Целева финансова подкрепа на регионални културни дейности, проекти и прояви в областта на любителското творчество	321
5. Читалища	322
<i>III. Практики на младежките оркестри в България</i>	324
Детско-юношеска филхармония „Пионер“	324
Младежка филхармония „София“	338

ГЛАВА ПЕТА: ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИЗУЧАВАНИТЕ ПРАКТИКИ И МОДЕЛИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА МЛАДЕЖКИ ОРКЕСТРИ В БЪЛГАРИЯ 341

<i>I. Анализ на мотивите, причините и възможностите за приложение на изучаваните практики и модели</i>	341
Анализ на средата	341
Младежките симфонични оркестри – инструменти за социално включване и стратегия за културно развитие	346
Психологически ползи от участието в младежки симфоничен оркестър – мотивационна теория на Лоурънс и Нория	349
Възможности за обучения по инструмент и оркестрово свирене в рамките на учебния ден и учебната програма	351
<i>II. Идеен проект на Модел за изграждане и развитие на младежки симфонични оркестри в България</i>	360
Отдели по музикално образование в МОН или МК	360
Отдели по музикално образование по места	360

3. Създаване на организации, които предоставят музикални услуги	364
4. Обучения по музикални инструменти в училищата	365
5. Музикални специалисти-артисти	368
6. Оркестри	369
III. Пилотни програми	377
1. Създаване на пилотни програми за групово обучение по музикални инструменти и оркестрови занимания	378
2. Фактори за успеха на програмите за оркестрово обучение	387
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	395
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	398
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	400

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на изследването

В последните години се увеличават тревожните статистики, които сочат, че голяма част от младите хора в България растат в непривилигеровани условия, отпадат рано от училище, не могат да се впишат в пазара на труда поради липса на квалификация и не се интегрират в обществото. Дисертационният труд представя опита на Венецуела, Англия и САЩ, които постигат забележителни резултати в приобщаването на младите чрез музикални и оркестрови занимания не само към музикалното изкуство, но и към обществените и социалните ценности.

В процеса на подготовката на изследването констатирах друг важен същностен проблем – все по-намаляващия брой на деца и младежи, свирещи на оркестрови музикални инструменти в България. Този факт поставя под заплахата възпроизводството на професионалните оркестри в България. Поради важноста на този въпрос, в настоящия текст се предлагат нови за България форми на групови музикални занимания. Прилагането им ще позволи обучението на голям брой деца в училищна възраст и създаването на условия за появата на множество младежки състави в цялата страна.

Предмет и обект на изследването

Обект на дисертационния труд са младежките симфонични оркестри в България и по света, и по-конкретно в Англия, САЩ и Венецуела.

Предмет на изследването са разнообразните практики на тези състави, които ако се адаптират спрямо местните възможности и условия, биха могли да послужат за модел, както и да създадат база за развитие на любителското музикално изкуство в България, което винаги е било почвата, на която израства високото професионално изкуство.

Цел и задачи на изследването: В настоящия дисертационен труд си поставих за **цел** да идентифицирам практики и модели, които биха могли да ревитализират младежките симфонични оркестри – изключително популярни в близкото минало в България занимания, с които младите хора са били приобщавани към музикалното изкуство.

Поставените цели в изследването могат да се постигнат чрез следните **задачи**:

Първо, да бъде направен преглед на публикации в някои от най-авторитетните научни издания, които доказват по безспорен начин многобройните академични, когнитивни, творчески, социални и емоционални ползи от свиренето на музикален инструмент и участието в оркестрови занимания (*глава първа*).

Второ, да бъдат представени някои аспекти от образователните системи и политики, подкрепящи музикалното образование в САЩ и Англия, както и дейностите на фондации и асоциации, подпомагащи развитието на младежките оркестри в тези страни (*глава втора*).

Трето, да се опишат практики на младежки симфонични оркестри в Англия и САЩ (*глава втора*).

Четвърто, да бъдат описани и анализирани интересните и недостатъчно познати за България музикалнообразователни практики на придобилата широка известност венецуелска система за развитие на младежките оркестри – *El Sistema* (*трета глава*).

Пето, да се представят някои от създадените на основата на *El Sistema* оркестрови програми в САЩ и Англия (*трета глава*).

Шесто, да бъде направен опит за изчерпателен преглед на модела на музикално образование, зададен със Закона за предучилищното и училищно образование от 2016 г., както и историческите и съвременните практики на младежките симфонични оркестри в България с цел извличане и запазване на ценния опит и знания, които са се натрупали през годините.

Седмо, информацията да бъде структурирана и анализирана, въз основа на събраните материали да бъдат обобщени световните и националните практики и модели, и да бъдат изведени онези добри примери, които в перспектива могат да бъдат модел за развитие на младежкото оркестрово дело у нас.

В изследването се застъпва *тезата*, че оркестровите занимания са изключително полезни за академичното, когнитивното, социалното и емоционалното израстване на младите хора, могат да ревитализират, разширят и обогатят с практически творчески дейности общообразователното музикално образование в България, както и да допринесат за социалното включване и трансформация на младежите в риск като елемент от последователна и устойчива стратегия за социално и културно развитие.

Новият Закон за предучилищно и училищното образование от 2016 г. дава възможности в българските общообразователни училища, училищата с профилирана и разширена подготовка и в специализираните училища по култура децата да получават по-пълноценно надграждащо музикално образование чрез въвеждане на групови обучения по музикални инструменти, както и възможности за ансамблови и оркестрови занимания чрез въвеждане на опита на английския Национален план за музикално образование и на елементи от венецуелската програма *El Sistema*.

За изпълнение на целите и решаване на задачите на изследването са използвани следните основни методи: проучване, цитиране на научни изследвания и практики, описание, анализ, интерпретация на събраната информация, синтезиране и създаване на модел.

Текстът се основава на голям брой литература. В първата глава са цитирани основно статии, публикувани в авторитетни научни списания – *American Journal of Education, Journal of Research in Music Education, Psychology of Music, British Journal of Music Education, Science, Music Educators Journal* и др. на

английски, руски и български език за влиянието на музиката и оркестровите занимания върху младите хора. Основа на втора и трета глава са нормативни документи; доклади и програмни материали на правителствата и държавните агенции, ангажирани с музикалното образование в Англия, САЩ и Венецуела; статии от интернет сайтове; дисертационни трудове от английски и американски университети; книги на английски език. Основни за четвърта и пета глава са нормативни документи като Законът за предучилищно и училищно образование от 2016 г. и наредби на МОН, както и монографии и статии на известни български учени, които имат пряко или косвено отношение към темите, които се разглеждат, интернет източници на български език и др.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода е направен преглед на актуалността и значимостта на темата, формулирани са обектът, предметът, целта, задачите, конкретизирани са тезата и методите на изследване.

Идеята, че чрез оркестрови занимания е възможно да се постигнат социокултурни цели, да се демократизира достъпът до изкуствата, да се осигурят възможности за социално включване на уязвимите деца и младежи, ме вдъхнови да изследвам опита на младежки симфонични оркестри у нас и по света. В немалко от страните това са програми за социално включване чрез музика, до които дори най-развитите държави прибягват, за да подобрят културното участие и социалното въздействие на изкуствата в собствените си общности.

Глава първа: Децата и музикалното образование – физиологични, когнитивни и социални аспекти

Множество изследвания насочват фокуса към музикалното обучение като един от стимулите за детското развитие, като твърдят, че то може да има мощен мотивиращ,

социален и академичен ефект върху живота на децата. Всички тези твърдения са научно доказани и публикувани в авторитетни източници.

В първа глава се представят множество изследвания върху ползите от музикалните занимания. Различните аспекти на това влияние са систематизирани в отделни параграфи. В **параграф 1. Влияние на музикалните занимания върху когнитивното развитие и академичното представяне на децата и младежите** се цитират резултатите от проучвания, които доказват позитивния ефект **на музикалните занимания върху: мозъчните функции (параграф 1.1.); езиковите, математическите способности и пространствено-времето мислене (параграф 1.2.); резултатите от изпити и тестове (параграф 1.3.)**. Представят се доказателства, че музикалните занимания – слушане и свирене, могат да допринесат съществено и за развитието на мозъчните функции и общата интелигентност на децата. Ползите от обучението по музика във връзка с изграждането на необходимите умения за общуване на родния език, общуване на чужди езици, компетентност по математика и естествени науки, грамотност в областта на цифровите технологии също са потвърдени с множество изследвания. Голям брой проучвания сочат, че учениците, които изучават музика, се представят по-добре на стандартизираните тестове и достигат до по-високи класове в гимназията. В допълнение се цитират и учени, които твърдят, че музикалноизпълнителската дейност и разбирането на музиката, на нейните форми и съдържание, засилват преживяването ѝ, че интелектуалната активност се трансформира при определени условия в емоционална, развиват се въображението и творческите способности на децата и по този начин се стимулира цялостното личностно развитие.

Образованието, което трябва да подготви младите хора за пазара на труда на 21. век, е изправено пред нови предизвикателства, които налагат промяна в съдържанието,

подходите, педагогическите методи и очакваните резултати от обучението на учениците. В **параграф 2. Влияние на музикалните занимания върху формирането на качества и умения, необходими за успешна реализация през 21. век**, се представят няколко **теории за качества и уменията, които трябва да формира съвременното образование (параграф 2.1.)**. Научните общности, асоциациите на работодателите и образователните стратегии търсят отговор на въпроса **Какви качества и умения трябва да притежават хората, които ще се реализират на пазара на труда през 21. век, за да могат да са адаптивни и конкурентоспособни**.

Цитирани са теориите на Ан Шоу („Трите компаса на образованието на 21. век“), Тони Вагнер (преподавател от Университета в Харвард), на американската образователна организация „Партньорство за ученето през 21. век (*Framework for 21st century learning*), становището на Американската асоциация по мениджмънт. Всички те акцентират върху нуждата от образование, което да развива способностите за критическо мислене и решаване на проблеми, комуникация, сътрудничество, креативност и иновативност. В **параграф 2.2.** се цитират твърдения на изследователи, които свързват музикалните занимания с развитието на различните видове мислене – *антиципираното (изпреварващо), нагледно-образното, имплицитното, експлицитното (логическо), латералното и дивергентното мислене*. **Параграф 2.3. Влияние на музикалните занимания върху развитието на креативността** прави преглед на изследвания, доказващи, че: учениците, които от ранна възраст получават музикално обучение, се учат да мислят креативно и да решават проблемите, като генерират разнообразни решения, отхвърлят остарели правила и предположения; че музикалното обучение помага да се развиват оригиналността и гъвкавостта, които са ключови компоненти на креативността и иновативността. **Влиянието на музикалните занимания върху способностите за съсредоточаване, самоконтрол,**

упоритост и постоянство (2.4.) е обект на изследвания на множество автори, които свързват музикалноизпълнителската дейност – регулирана от съзнанието вътрешна (психическа) и външна (двигателна) активност, насочена към постигане на съзнателно поставената цел да прозвучи музика) – с качества като целенасоченост, заинтересованост, самостоятелност, организираност, отговорност, компетентност, креативност, способност да се внимава.

В **параграф II. Психологически, социални и емоционални ефекти от заниманията в младежки музикални състави, се разглеждат научни доказателства за влиянието на музикалните занимания върху: самоувереността и чувството за самоуважение (параграф 1.); лидерските умения и способността за сътрудничество (параграф 2.); ефектите върху деца от непривилигеровани общности и деца в риск (параграф 3.); намаляването на броя ученици, напуснали училището (параграф 4.).** Всички изследвания недвусмислено доказват, че музикалните занимания допринасят за: изграждането на себеуважението, което помага на младите хора да развият емоционална и психическа стабилност; хармоничното им развитие като личности; повишаване уменията за съвместна работа и социална интеракция; постигане на емоционална и социална зрелост, отворен ум, състрадание, отговорност, ангажираност. Цитират се примери за ефекта на оркестровите занимания чрез създаване на позитивна сплотена атмосфера, която може да задържи учениците в риск от отпадане от училище. Изводът от този параграф е, че музиката може да бъде ключът към задържането учениците в училище, като ги вдъхновява да изпъкват, демонстрирайки своите умения и таланти, и им дава самочувствие и желание за оставане в училищна среда.

Глава втора: Младежките оркестри в Англия и САЩ – политики, практики и модели

В **параграф 1. Политики за музикално образование и практики на младежките оркестри в Англия** се разглеждат образователните реформи в страната, които предхождат стартирания през 2012 г. *Национален план за музикално образование*. Националният план си поставя за цел да осигури на всяко дете в Англия справедливи възможности за достъп до висококачествено обучение по музика в- и извън училището. Но до решението за въвеждането на този план се достига след дългогодишните съвместни усилия на професионалните музиканти, научната общност и политическите лидери, които през периода 1988 – 2012 изграждат работещите принципи и модели, вградени в *Националния план за музикално образование*, описани в **параграфи 1.1. – 1.4.** В **параграф 1.4.1 Music Manifesto** се коментира опитът на най-успешната кампания за образование по музика в историята на Англия, стартирала през 2005 г., с финансиране от 2 млн. лири за проекти, осигуряващи достъп до музикално обучение на близо 2 милиона деца през периода, в който се провежда.

В детайли са описани и анализирани пилотните проекти на програмите *Wider Opportunities* (програма за групови обучения по музикални инструменти в часовете по музика в училищата) и *Sing Up* (национална програма за пеене, която дава достъп до певчески дейности в училищата), без които *Националният план за музикално образование* на Англия не би бил възможен (**параграфи 1.3.1., 1.4.2., 1.4.3.**). В **параграф 2.** е представен в детайли планът, който трябва да осигури на всяко дете в Англия достъп до: висококачествено обучение по инструмент; ансамблов музичиране; пеене; и пътица за развитие в областта на музиката, осъществени в- и извън училището, независимо от раса, пол, местоживеене, ниво на музикален талант, доходи на родителите. В **параграф 2.1. Рамката на Националния план за музикално образование, параграф 2.2. Music Education Hubs (Музикално-образователни центрове)**

и параграф 2.3. Национална учебна програма по музика са описани задачите и елементите на този план. Основната задача на Националния план е да улесни достъпа и възможностите за развитие на музикалните умения на децата, започвайки с важността на музиката в учебната програма. Създават се *Music Education Hubs* – образователни центрове, обхващащи поне една област на местната власт, които подкрепят инструменталното и вокално образование в училищата, като им предоставят сътрудничество с професионални музиканти. Центровете предлагат и осигуряват на децата, които избират да се занимават с музика след училище или извън училище, достъп до локални оркестри, ансамбли, благотворителни и други музикални групи; създават свои собствени модели за музикално образование, включени в широката рамка, очертана от *Националния план*.

Националният план рамкира и *Националната програма* за музикално образование и поставя определени стандарти, които трябва да бъдат достигнати.

В *параграф 3. Структури и организации в областта на музикалното образование* са представени *Arts Council England, Youth Music, Music Mark, Национални младежки музикални организации, Orchestras Live (параграфи 3.1. – 3.5.)*. Техният опит в управлението на проекти, в предоставянето на финансиране, в изграждането на мрежи, в работата с младите хора може да е много полезен за разглежданата тема.

Музиката е задължителен основополагащ предмет за всички от деца 5 до 14 години в началните и средните училища в Англия. Всяко училище решава как да организира учебната си програма, но е задължително всеки ученик да получи висококачествено обучение по музика. В *параграф 4. Музиката в училищата* на втора глава са изложени в общ план някои особености на английската образователна система в частта *образование по музика*.

В **параграф 5. Практики на английските младежки оркестри** са представени практики на английските младежки оркестри *Leicestershire Schools Symphony Orchestra (LSSO), Hampshire County Youth Orchestra, Dorset Youth Symphony Orchestra (DYSO), CBSO Youth Orchestra, Liverpool Philharmonic Youth Orchestra (LPYO), Wessex Youth Orchestra (параграф 5.1. – 5.6)*. Оркестрите, предмет на изследването, са с дълга история и много високи художествени постижения. Описани са особености на репетиционния процес, конкурсни процедури за постъпване в оркестъра, както и репертоарът, източници на финансиране, история, административно и художествено ръководство. Обект на проучване са както самите оркестри, така и дейностите на организациите, към които са асоциирани – центрове за музикално образование, симфонични оркестри или общински центрове. От предложените примери се вижда, че всяка от тези организации е ангажирана с многобройни и разнообразни музикални дейности за деца от всички възрасти. Тази информация е нова и непозната в България, а опитът е използван в разработването на модела за създаване на младежки оркестри в България в Глава пета.

Параграф II. Политики за музикално образование и практики на младежките оркестри в САЩ представя ролята в създаването на условия за развитие на младежките оркестри на някои от институциите в страната (**параграфи 1.1. – 1.6.**). На национално ниво това са: *Белият дом (The White House), Американският конгрес (U.S. Congress), Националният фонд за изкуствата-NEA (National Endowment for the Arts), Министерството на образованието на САЩ (U.S. Department of Education), Националните асоциации (National Associations)*. Много важна роля имат и щатските власти, както и местните организации, които извършват обучение по изкуства и работят за създаване на отношения с лицата, отговорни за вземането на решения в общностите и училищата.

В тази глава се разглеждат и условията за развитие на младежките оркестри в училищата (**параграф 1.7. Музиката в**

училищата). Федералният статут на *музиката*, като част от *всеобхватното образование*, служи за основание на застъпниците за музикално образование в национален мащаб да апелират, че изучаването на музика е важно учебно преживяване, което е от съществено значение за младите хора. Този статут осигурява и поддържа достъпа на учениците до пълноценно музикално образование, особено на тези в рискова среда, които имат най-голяма нужда от училищните музикални програми. В *параграф 1.7.1. Програмите по музика в училищата* са разгледани възможностите за финансиране на музикални програми в училищата и са цитирани статистики за мястото на музиката и ансамбловите занимания в училищата в САЩ – в 25% от началните училища има струнен ансамбъл, в 36% в средните училища. Широко разпространени са духовите оркестри и хоровите занимания (почти във всяко училище). В *параграф 1.7.3.* се разглежда статутът на *преподаващите артисти* – непозната за нас категория педагози, които в същото време активно участват в музикалния живот на общността. В глава пета се обръща специално внимание тези преподаватели, защото без тях е невъзможно инструменталното и ансамбловото обучение. Описани са и дейностите на застъпническите организации в САЩ, които активно промотират ползите от надграждащото музикално обучение и допринасят за законодателните промени и набирането на финанси в негова подкрепа.

Ролята на *колежите, университети и местни организации, ангажирани с музикалното образование, Americans for the Arts, Националната асоциация за музикално образование (NAfME), Лигата на Американските оркестри* са описани в *параграфи 1.8. – 1.10.* Те осигуряват информация и подкрепа на оркестровото образование, насърчават изследванията в тази област, събират специалисти, които правят проучвания, редовно издават сборници с резултатите от тези проучвания. Тези организации регулярно провеждат конференции, на които се събират музиканти,

мениджъри и директори на музикални състави, на които се дискутират проблемите, обменят се добри практики и се вземат важни решения по въпросите на музикалното образование.

В САЩ има близо 500 младежки симфонични оркестри. Те допълват програмите за музикално обучение в училищата и осигуряват на младите музиканти възможността да изявят своите таланти, да придобият умения за работа в екип, развиват самодисциплината, критичното мислене и индивидуално изразяване. Те осигуряват на учениците с различни финансови възможности място, където да се обучават заедно и да се свържат с техните общности. В тази глава са представени два от младежките оркестри в Лос Анжелис, които имах възможността лично да наблюдавам при посещението си в този град – оркестрите на *Училището Колбърн и младежкия оркестър към Пасифик Симфони* (оркестъра на Ориндж Каунти). Информацията, която се представя, е събрана от презентационни материали и интервюта с мениджърите и диригента на двата състава.

В *параграфи 2.2.1. и 2.2.2.* са описани структурата на управление на съставите, начините на финансиране, процедурите за подбор на оркестранти, репетиционният процес и др., които биха представлявали интерес за ръководители на младежки оркестри. Прави впечатление изключителната прецизност в подготовката на музикантите, отдадеността на участниците и високото професионално ниво на изпълненията. Личното впечатление от ентузиазма и груповата сплотеност за мен беше силно емоционално вдъхновяващо потвърждение на научните твърдения, за които до този момент бях само чела.

Глава трета: Венецуелската El Sistema – практики и модели

Венецуелската система за детските и младежки оркестри (The Venezuelan System of Youth and Children Orchestras) е програма за музикално образование, насочена предимно към младежи с ниски доходи и/или в неравностойно

положение. *El Sistema* си поставя за задача чрез занимания с музика да промени живота на най-онеправданите членове на обществото – децата в неравностойно социално положение, живеещи в непривилигеровани общности. Поразителните резултати, които постигат заетите в тази форма на обучение, предизвиква световен интерес и бурно разпространение на системата в различни държави на всички континенти. В трета глава са изложени проучванията ми за тази уникална програма. Трябва да се направи едно уточнение, че събраните материали са за периода, предшестваш настоящата остра финансова и социална криза във Венецуела (до 2017). В **параграф 1.** разглеждам финансовите аспекти на *El Sistema* – един уникален пример за музикален проект, получаващ средства от Министерство на социалните въпроси (91% от 129 милионния бюджет). В **параграф 2.** се представят основните елементи, които изграждат *El Sistema* – ядрата, учителите, семейството, общността. **Методиката на обучението** – колективното изпълнение на музика в ансамбли и хорове, която замества предпочитаното от традиционния метод индивидуално инструментално обучение, е представена в **параграф 3.** Описани са предимствата на почти непознатите в България групови обучения, които освен бързо повишаване на нивото на владееене на инструмента, дават на учениците и така важното в тази възраст усещане за подкрепа от връстниците. Представени са и другите характерни за *El Sistema* елементи – интензивност и многогодишна последователност, както и впечатляващото влияние на програмата върху академичните постижения на учениците (**параграф 4.**). Около 63% от бенефициентите на програмата имат добри или отлични постижения в училище. Докладва се драстичното намаляване на процента преждевременно напуснали училище, както и развитие на качества като точността (95%), отговорността (95%) и дисциплината (86%) сред нейните възпитаници.

El Sistema представлява уникална и неконвенционална стратегия, която преследва социокултурни цели. В **параграф 5.**

на трета глава се описват някои от тях, а именно: *културното участие като средство за човешко развитие, демократизирането на достъпа до култура и изкуство, предоставянето на възможности за всички.*

Хиляди венецуелци са ангажирани в програмата и вярват, че всяко дете може да се научи да преживее и изрази музиката дълбоко, да види нейните ползи и да направи драматични промени в живота си в резултат на този опит. В **параграф 6.** са представени основните ценности на *El Sistema*. Най-важните вътрешни характеристики на програмата – отдадеността на служителите към организационната мисия на *El Sistema*, механизмите за адаптация, лидерството и мениджмънтът, планирането и вътрешните процеси, са изложени в **параграф 7.**

Една от силните страни на *El Sistema* е възможността програмата да бъде репликирана и приложена на други места. Повече от 277 програми в 58 страни са успели да осъществят това (с правителствена подкрепа или частно финансиране) и да адаптират образователната методология към специфичните условия на своите общности. В **параграф II.** на трета глава се описват практиките на вдъхновени от *El Sistema* оркестри в Англия и САЩ. **Параграф 1.** е посветена на опита на *In Harmony Sistema England*. През 2008 г. стартират три пилотни проекта в Ламбет, Ливърпул и Норич с финансиране от 3 320 000 лири. Основните принципи на новата програма *In Harmony* са: завладяващият подход; централната роля на оркестъра; високото качество на преподаване; връзките с професионален оркестър; акцентът върху общността, развитието и трансформацията. Публикуват се редица доклади за оценка на програмите и през 2011 г. се препоръчва *In Harmony Sistema England* да стане ключова част от националния план за музикално образование. През 2012 г. стартират шест програми (сред които двете първоначално спечелили Ламбет и Ливърпул и четири нови – в Нюкасъл, Нотингам, Лийдс, Телфорд и Стоук он Трент). Шестте програми се управляват по различни начини – две от водещи организации за музикално образование, три от Национални

портфейлни организации (НПО) и една чрез партньорство между местен орган и НПО, като всички програми включват професионални оркестрови музиканти в обучението. В дисертационния труд са представени както общите черти на *In Harmony Sistema England*, така и уникалните практики на *In Harmony – Liverpool*, *In Harmony Lambeth*, *IHL Nucleo North*, *In Harmony Newcastle Gateshead*, *In Harmony – Telford & Stoke*, *In Harmony Nottingham*, *Sistema in Norwich*. Специфичните условия, при които работят, особеностите на преподаването, доклади от изследвания, различни видове занимания с младите хора и мн.др. елементи на програмите са описани в **параграфи 2.1. – 2.6.** Ползите от *In Harmony Sistema England* са безспорни и документирани в ежегодни доклади. Многобройните позитивни ефекти (повишаване на академичните резултати на участниците, насърчаване на социалното сближаване, подобряването на отношенията между учениците и техните родители, приобщаването на общността към училищните дейности) сред население, живеещо в неблагоприятни условия, подсказва, че този опит може да се възпроизведе успешно и в България с цел приобщаване на непривилигеровани или маргинализирани общности.

В **параграф 3.** и **параграф 4.** от трета глава се разглеждат младежки оркестрови програми, вдъхновени от *El Sistema* в САЩ, целящи да популяризират обучението по музика в бедни квартали. Инициативи, вдъхновени от *El Sistema*, се провеждат в поне 40 града в 25 щата. За разлика от правителството на Венецуела, американското правителство не финансира официално тези инициативи и те си търсят сами финансиране, като се опитват да измислят иновативни начини за намирането на ресурси. В дисертационния труд са подбрани някои от най-успешните проекти – *YOSA – Сан Антонио*, *Youth Orchestra Los Angelis*, *OrchKids – Балтимор*, *Harmony Project*, *Harmony Program – Бруклин* (**параграфи 4.1. – 4.6**). Те работят сред общности в непривилигеровано положение, като дават възможности на деца, които иначе биха имали ограничен достъп

до музикално образование, да вземат участие в различни видове ансамблови занимания. Някои от тези програми си партнират с младежки центрове, други са асоциирани към симфонични оркестри, но всички изграждат мрежи от партньорства с училища, университети, музикални организации с нестопанска цел, индивидуални музикални преподаватели и програми за следдипломна квалификация.

По примера на *El Sistema* всички програми предлагат усвояване на музикалните инструменти и изпълнение в ансамбъл. След като изберат инструмента си, учениците участват в групови уроци, занимания с наставници и ментори, а най-изявените получават и частни уроци. В най-кратък срок участниците започват да получават ансамблово обучение и да репетират в оркестър. Възможно най-често учениците изнасят концерти сред общност и пред връстници си.

В резултат на програмата за обучение на преподаватели *Abreu Fellows (Програма за Стипендии на New England Conservatory)*, представена в *параграф 4.7.*, голям брой американски музиканти, вдъхновени от идеите на венецуелската програма, се включват в създаването и разрастването на тези програми (техният брой нараства многократно през последните години). От 2012 г., когато започнах да правя това изследване, се е увеличил няколко пъти и броят на деца, обхванати във всяка от програмите – чрез разкриване на нови центрове за обучение, нови проекти, нови оркестри, всяка от тях се разраства експоненциално. Наблюдаваните ефекти в общностите, в които работят, привличат нови и нови ученици, родители, поддръжници, спонсори. Не е маловажно отношението на музикалните лидери в САЩ към програмите, повлияни от *El Sistema*. Някои от най-уважаваните диригенти като Густаво Дудамел (главен диригент на Лосанжелиската филхармония и възпитаник на програмата във Венецуела) и Марин Олсоп (главен диригент на Симфоничния оркестър на Балтимор), са застъпници на програмите и по този начин привличат вниманието към тях.

Описаните в глава трета практики и модели на *El Sistema* са изключително разнообразни и в голямата си част непознати за българската професионална общност. Те са доказали своя позитивен ефект върху децата и младите хора, включени в тях, в среда, която предлага малко ресурси. Участието в програмите, вдъхновени от *El Sistema* развива в тях черти на характера и житейски умения – търпение, отговорност, работа в екип, точност, упоритост и концентрация – същите качества, които учениците трябва да развият и използват в училище, и в бъдещата си кариера. Музиката подсилва навиците за учене, които водят до дългосрочно лично развитие и им отваря нови възможности за успех.

Глава четвърта: България

Съобразно поставените цели и задачи в изследването е направен изчерпателен преглед на модела на музикално образование, зададен със Закона за предучилищното и училищно образование от 2016 г., разгледани са в исторически контекст примери на съвременни практики на младежките симфонични оркестри в България, с цел извличане и запазване на ценния опит и знания, които са натрупани през годините.

Социализиращата и естетизиращата функция на предмета „пеене“ определят мястото му в българската образователна система от самото ѝ създаване и изграждане през миналия век. За цялата история на светското образование в България музикалното обучение, независимо от някои промени в хорариума, не е било прекъсвано.

От 1 август 2016 г. е в сила новият Закон за предучилищното и училищното образование – израз на новата идея в образованието за повече възможности. Нейният смисъл е образоването и възпитаването на креативни и мислещи млади хора, способни да вземат решения, да правят избор, да се развиват непрекъснато. В последните години в нашата страна, под влияние на опита и от други страни, музикалното обучение на децата се възприема като неразривна част от активното

израстване на младите хора. В програмите на МОН по предмета Музика за общообразователните училища за всички класове е заложено те да отговарят на необходимостта да се оптимизира и осъвремени обучението по този предмет в съответствие с новоприетите държавни образователни стандарти, които са приети, за да се отговори на променената обществена, културна и икономическа ситуация в национален и глобален план. Те са израз и на идеята за благотворното въздействие на заниманията с музика върху това развитие, което може да бъде осъществено само чрез включване на децата в активни творчески дейности – да пеят, танцуват, свирят. Наред с традиционното обучение голямо значение имат посещенията на репетиции и концерти на музикални формации, посещенията в културна институция, наблюденията в звукозаписно студио, пърформанс и други, които повишават ефективността на музикалноучебния процес и обогатяват музикално-социалния опит на учениците чрез ефективен контакт с обкръжаващата ги среда.

В глава четвърта се описват и анализират от гледна точка създаването на възможности за надграждащо обучение по инструменти *предметът Музика в системата на училищното образование (параграф I.), учебните програми по музика (параграф 1.1.), изучаването на предмета Музика в часовете за общообразователна (задължителни, избираеми, факултативни часове), разширена и профилирана подготовка (параграфи 1.2. – 1.4.)*. В тази глава са обстойно описани също условията за изучаване на музика в рамките на специализираното и професионално музикално образование; целодневната организация на учебния ден; гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование; програмата „Твоят час“; средищните и защитени училища *(параграфи 2. – 6.)*.

В изследването се коментират и *възможностите за занимания по музика в рамките на държавно финансирани програми и институции (параграф II.)* в условията на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците;

образователната интеграция на деца и ученици от етническите малцинства; младежките информационно-консултантски центрове; целевата финансова подкрепа на регионални културни дейности, проекти и прояви в областта на любителското творчество; и читалищата.

В параграф III. Практики на младежките оркестри в България се представят историята и настоящото функциониране на два младежки симфонични оркестъра в България.

Детско-юношеската филхармония „Пионер“ е уникален по рода си оркестър, покорил публиката на няколко континента и спечелил възхищението на световната общественост и на двама от великите музиканти на XX век – диригентите Херберт фон Караян и Ленард Бърнстейн. Той е създаден към Централния дворец на пионерите „Георги Димитров“ през 1952 г. от проф. Влади Симеонов. В продължение на 50 години този състав концертира в България и по света с огромен успех. Големите успехи на Детско-юношеската филхармония „Пионер“ се дължат както на опита на диригента Влади Симеонов, така и на уникалната си за времето структура. По предложение на маестро Симеонов към филхармонията се създава оркестрова школа, в която се изучават музикални инструменти и солфеж, и работят преподаватели от Националната музикална академия „Проф. П. Владигеров“, Националното музикално училище „Любомир Пипков“, както и оркестранти от Софийската опера и Софийската филхармония. След промяната на общественото устройство през 1989 г., постепенно дейността на състава намалява и впоследствие е закрит. През 2008 г., след петгодишна пауза, Филхармония „Пионер“ е възстановена със съвместните усилия на Националния дворец на децата и Фондация „Проф. Влади Симеонов“ с нов състав от деца и юноши, на възраст 13 – 22 години. След 2008 г. Филхармония „Пионер“ има множество концертни изяви в страната и в чужбина.

В Младежка филхармония „София” към Националното музикално училище „Любомир Пипков” участват 60 – 70 ученици (в зависимост от броя на учениците във випуска) на възраст от 14 до 19 години (9. – 12. клас). Оркестърът участва активно в музикалния живот в България, взема участие във Европейския музикален фестивал и Международния музикален фестивал „Аполония”, изнасял е концерти в държави като Италия, Франция, Канада и др. В репертоара на оркестъра влизат редица шедьоври на европейската и българската класика.

Глава пета: Възможности за приложение на изучаваните практики и модели за изграждане на младежки оркестри в България

Най-важната част от този дисертационен труд е петата глава, която обобщава описаните практики и модели на младежки оркестри във Венецуела, Англия и САЩ и предлага нов модел на надграждащо музикално образование. От представената дотук информация се правят изводи относно ценността и ползите на участието в музикално състави за децата и младежите от всички обществени групи (***параграф 1.***). Представя се и малко познатата нова теория за човешката мотивация на харвардските учени Лоурънс и Нория, която е в подкрепа на идеята за оркестровите занимания като начин за задоволяване на естествените подтици, движещи човешкото поведение (***параграф 3.***).

В параграф 2. Младежките симфонични оркестри – инструменти за социално включване и стратегия за културно развитие на пета глава се излагат още доводи в подкрепа на идеята, че чрез промяна на традиционния модел на музикалното образование е възможно да се постигнат социокултурни цели, да се демократизира достъпът до изкуствата, да се осигурят възможности за социално включване на уязвимите деца и младежи. Програмите за оркестрови занимания не само позволяват на учениците да изпълняват музика заедно, но и да интегрират връстници от различни

социално-икономически слоеве, осъзнавайки, че всички сме еднакви, независимо от нашите различни среди или социално-икономически статус. По безспорен начин е доказано, че интензивните занимания с музика са метод за запълване на пропастта между по-бедните деца и техните връстници, защото груповото изпълнение на музикални произведения позволява на участниците да създават пространства за сътрудничество и взаимно разбирателство. Огромно количество изследвания доказват многобройните академични, когнитивни, творчески, социални и емоционални ползи от изучаването и практикуването на музика от младите хора. Доказани са и връзката между тези занимания и повишеното самочувствие, способността за съвместна работа, съпричастността, склонността за поемане на риск. Възможностите за прехвърляне на придобитите умения в областта на образованието по изкуства други учебни сфери доминират в изследванията през последните години.

В параграф 3. Психологически ползи от участието в младежки симфоничен оркестър – мотивационна теория на Лоурънс и Нория се дава поредното потвърждение за това, колко са полезни оркестровите занимания. Въз основа на тази теория може да се заключи, че оркестровите занимания удовлетворяват естествените подтици, които движат човешкото поведение. Тя доказва, че оркестровите занимания помагат за поддържането на разумен баланс между нагоните и ефективно ангажират интелекта и емоциите на младите хора, за да се чувства всеки щастлив, реализирайки генетично заложените у него способности и правейки всекидневно своите избори.

След анализ на българската образователна система в нейните разновидности, смятам, че има възможности за внедряване на опита на английския план за Национално музикално образование и опита на *In Harmony Sistema England*, доколкото новият Закон от 2016 г. е гъвкав и дава възможности за инициативи, които да способстват за развитието на учениците. ***В параграф 4. Възможности за обучения по инструмент и оркестрово свирене в рамките на учебния ден и***

учебната програма са коментирани условията, при които е възможно да се включат тези занимания в българската образователна система според новите учебните планове, съобразени със Закона за предучилищното и училищно образование от 2016 г.

Идейният проект на Модел за изграждане и развитие на младежки симфонични оркестри в България, който предлагам в *параграф II.*, се базира на опита на английския Национален план за музикално образование и на елементи от венецуелската програма *El Sistema*. Той предполага въвеждането на методика за групови обучения на музикални инструменти. Прилагането му ще позволи обучението на голям брой деца в училищна възраст и създаването на условия за появата на множество младежки състави в цялата страна.

Структурата на този модел обединява управленски и образователни институции – Министерство на образованието и науката; Регионалните управления на образованието; училищата в системата на началното и средно образование; организации, предоставящи музикални услуги; музикални специалисти-артисти; музикални институции, които да обединят усилията си за предлагането на програми за надграждащо музикално обучение, включващи пеене, групови обучения по музикални инструменти и оркестрови занимания за предучилищната и училищна възраст – начално и средно образование.

Тези програми могат да се предлагат както в българската образователна система, така и извън нея (в Центровете за личностно развитие, в общинските младежки домове и културни центрове, в читалища и към професионалните оркестри и състави). Те трябва да включват: ансамболово и оркестрово свирене от самото начало; инструментално обучение, което води до ефективни възможности за приобщаване към ансамбъла или оркестъра; гъвкави педагози по музика, които да играят ролята на ролеви модели за децата.

Навлизането в колкото се може повече училища, разширяването на след-училищното обучение, насърчаването на музикалните занимания на учениците в преходния период на преминаване от началното към средното училище, ще помогнат да се увеличи значително броя на обхванатите в заниманията деца.

В така изложения модел има редица конкретни препоръки (**параграф 2. Фактори за успеха на програмите за оркестрово обучение**), изведени от обобщението на представените в предишните глави практики, към различни аспекти на оркестровите занимания като: възраст на участниците, провеждане на репетиции, репертоар, схеми за осигуряване на инструменти, концертна дейност, провеждане на майсторски класове, семинари и летни лагери, участия във фестивали.

Съществен фактор за успеха на програмите ще е тяхната адаптивност спрямо местните особености – в зависимост от обстоятелствата, акцентът може да е върху личните ползи от музикалните занимания или върху постигането на социални резултати, чрез осъществяването на музикални постижения.

Опитът на оркестровите програми в Англия сочи, че преди да стартира в България програма за оркестрови занимания, трябва да има пилотни проекти, които да се проследят внимателно, за да се идентифицират и изследват техните основните ползи и предимства. В **параграф III. Пилотни програми** съм се спряла на възможностите за **Създаване на пилотни програми за групово обучение по музикални инструменти и оркестрови занимания (параграф I.)**. В този параграф се анализират целите на проектите, спецификата на тяхното осъществяване, начините на финансиране и администриране.

Успехът на пилотните програми би позволил разпространение на музикалното обучение в цялата страна. В **параграф 2. Фактори за успеха на програмите за оркестрово обучение** са обобщени изводите от изследваните практики в

Англия, САЩ и Венецуела. Представят се някои важни предпоставки, за да бъде една оркестрова програма за обучение на деца и младежи успешна и от полза за участниците.

Заклучение

В заключението накратко е акцентирано на реализираните задачи, поставени в увода на дисертационния труд, и направените изводи. Те се основават главно на научна литература, посветена на ползите от музикалните и оркестрови занимания и нормативни документи, имащи отношение към творческите, социалните и емоционалните въздействия на свиренето на музикален инструмент и участието в музикален ансамбъл.

Разгледаните политики за музикално образование в Англия и САЩ, музикалнообразователните практики на венецуелската *El Sistema*, както и създадените на основата на нея оркестрови програми в САЩ и Англия, които работят в непривилигеровани и маргинализирани общности, са ценен опит и добри практики, които могат да се приложат при работа с деца и ученици и в други страни, включително България.

Разгледани са и възможностите за оркестрови занимания извън училищната система, като е направен анализ на музикално образование, зададен със Закона за предучилищното и училищно образование от 2016 г., който дава нови възможности за надграждащо обучение по музикални инструменти и оркестрово свирене в българските общообразователни училища.

Важен акцент е дейността на младежките симфонични оркестри в България (Детско-юношеска филхармония „Пионер“ и Младежка филхармония „София“), разгледани като практики в исторически и съвременен контекст с цел извличане и запазване на ценния опит и знания, които са натрупани през годините.

Структурираната и анализираната информация в първите четири глави на дисертационния труд е насочена към извеждането на онези добри практики, които са залегнали в

идейния проект на Модел за изграждане на младежки оркестри у нас. Предложеният авторски модел включва всички аспекти от създаването на младежки оркестри в България и неговото прилагане би довело до разрешаване на няколко много актуални проблема – от липсата на подготвени кадри с музикално образование, през проблема със структурираните занятия, които да запълнят свободното време на младите хора и да ги привлекат да останат в училище, до социалното приобщаване на общности в непривилигеровано положение.

Качествените програми за подрастващи могат да доведат до подобряване на техните образователните постижения, на емоционалното и поведенческо благополучие. Те формират здравословни навици, добри умения за вземане на решения, успешни образователни преживявания и здрави връзки със семействата и приятелите. Оркестровите занимания осигуряват достъп на децата и до успешни поведенчески модели на възрастните; подкрепят ориентацията им към постиженията и самоефикасността; осигуряват възможност да практикуват саморегулация; предлагат подкрепа за топли и ефективни отношения с връстниците; развиват свързаността вътре и около семейството с формалните и неформални обществени групи, които го обкръжават. Наблюдавайки ползите и благоприятните ефекти от съвместното практикуване на музика, с течение на времето младите хора започват да го смятат за основна необходимост и за основно човешко право.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За първи път в България се представя в такава степен изчерпателна извадка от научни изследвания, които обхващат многобройните академични, когнитивни, творчески, социални и емоционални въздействия на свиренето на музикален инструмент и участието в музикален ансамбъл.
2. Представена е информация за политиките за музикално образование в Англия за периода 1988 – 2018 г., дейности на английските *Music Education Hubs* (Музикалнообразователни центрове) и практики на младежки оркестри, функциониращи в различни области на Англия, реализиращи алтернативни варианти за приспособяване на оркестровата практика към местните условия.
3. Изследвани са политики и дейности на институции в САЩ, подкрепящи музикалното образование, опитът който може да послужи за надграждане на модела на музикално образование в България.
4. Описани и изследвани са лични наблюдения върху практики на младежки оркестри в Лос Анжелис и Ориндж Каунти. Част от информацията е събрана чрез интервюта с ръководителите на тези състави.
5. Описани и анализирани са интересни и малко познати за България музикалнообразователни практики на придобилата широка известност венецуелската система за развитие на младежките оркестри *El Sistema* и създадените на основата на нея оркестрови програми в САЩ и Англия,.
6. Направен е изчерпателен преглед на модела на музикално образование, зададен със Закона за предучилищното и училищно образование от 2016 г., който дава нови възможности за надграждащо обучение по музикални инструменти и оркестрово свирене в българските общообразователни училища.

7. Разгледани са и възможностите за оркестрови занимания извън училищната система в рамките на: предвидената подкрепа за личностно развитие на децата и учениците, интеграция на деца и ученици от етническите малцинства, младежките информационно-консултантски центрове, целевата финансова подкрепа на регионални културни дейности, проекти и прояви в областта на любителското творчество, читалищата.

8. Представени са исторически и съвременни практики на младежки симфонични оркестри в България (Детско-юношеска филхармония „Пионер“ и **Младежка филхармония „София“**) с цел извличане и запазване на ценния опит и знания, които са натрупани през годините.

9. Въз основа на добрите чуждестранни практики е представен идеен проект на авторски *Модел за изграждане и развитие на младежки симфонични оркестри в България*. Той предполага въвеждането на методика за групови обучения на музикални инструменти, която е малко позната в България и се използва само в единични частни образователни центрове. Ефектът му е разгледан като възможност за възраждането на младежкото оркестрово изкуство у нас.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Терзиева-Ангелова, С. (2014) Ползите от ансамбловите и оркестрови занимания за когнитивното, психологическо и социално развитие на младите хора. Опитът на венецуелската Ел Система. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2013*. София, НБУ.
2. Терзиева-Ангелова, С. (2015) Практики и модели на детските и образователни концерти на оркестрите в САЩ и Англия. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2014*. София, НБУ.
3. Терзиева-Ангелова, С. (2017) Венецуелската програма Ел Система – музикална или социална иновация. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2016*. София, НБУ.
4. Терзиева-Ангелова, С. (2018) Разпространението на венецуелската музикално-образователна програма Ел Система в САЩ и Англия. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2017*. София, НБУ.
5. Терзиева-Ангелова, С. (2019) Реформите в образованието по музика в Англия през периода 1988 – 2012 като модел на успешна културна и образователна стратегия. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2018*. София, НБУ.
6. Терзиева-Ангелова, С. (2019) Модел за изграждане и развитие на младежки симфонични оркестри в България. – В: *Млад научен форум за музика и танц 2019*. София, НБУ (под печат).

